

РОЗВИТОК ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається пошук найбільш оптимальних методів роботи, які б сприяли розвитку писемного зв'язного мовлення в учнів допоміжної школи.

Ключові слова: діти з порушенням розумового розвитку, писемне зв'язне мовлення, корекційна робота.

The article considers the search for the most optimal methods of work that would promote the development of written coherent speech in students of auxiliary school.

Key words: children with intellectual disabilities, written coherent speech, correctional work.

При навчанні учнів старших класів рідної мови особливе місце займає питання розвитку зв'язного мовлення, сюди відноситься вміння виконувати різноманітні письмові роботи творчого характеру.

Велику роль у вивченні цього питання зіграли дослідження А.К. Аксьонової, Л.С. Вавіної, М.Ф. Гнезділова, В.Г. Петрової, Т.К. Уль'янової та ін.

Однак, в практиці роботи спеціальної школи цьому питанню приділяється недостатньо уваги, що призводить учнів до невміння зв'язно і грамотно викласти свої думки на письмі.

На жаль, мало досліджень з цієї проблеми можна знайти в спеціальній методиці навчання дітей з недоліками інтелектуального розвитку. Її теоретичні обґрунтування являють собою в даний період слабо вивчену проблему.

Мовлення у школярів спеціальних закладів формується в основному на уроках читання, мови, розвитку зв'язного мовлення, на яких мова, мовлення є не лише засобом спілкування, а й предметом вивчення.

Загальні порушення інтелектуальної діяльності, часто ускладнені недорозвитком слухового чи мовно-рухового аналізаторів, спричиняють розумово відсталим дітям значні труднощі у оволодінні мовленням. Порушення коркового аналізу й синтезу в межах слухового й мовно-рухового аналізаторів призводять до того, що учні з великими труднощами оволодівають вимовною стороною мовлення.

В зв'язку з цим особливу складність являє собою розвиток писемного зв'язного мовлення у школярів з порушенням розумового розвитку. Виходячи з вище сказаного було висунуто гіпотезу, згідно якої у школярів спеціальної школи, не дивлячись на притаманні їм труднощі, за умови правильно організованої методичної роботи з боку вчителя, можна досягти більш високого рівня розвитку писемного зв'язного мовлення, що і стало предметом дослідження даної проблеми.

На основі спостережень, експерименту, досвіду вчителів акцентовано увагу на з'ясуванні деяких характерних особливостей граматичних вмінь учнів, на системі вправ, які сприяють розвитку писемного мовлення і запропоновано деякі рекомендації щодо роботи над переказами і творами.

Труднощі у розвитку писемного зв'язного мовлення пов'язані з його специфікою та з особливостями психічного розвитку учнів з порушеннями. Уповільнений темп засвоєння нового навчального матеріалу, порушення логічного мислення, своєрідність мовленнєвого розвитку значно утруднюють процес оволодіння писемним мовленням. Порушення внутрішнього мовлення впливають на підготовчу роботу над розумовим плануванням учнями змісту висловлювань, формуванням речень „про себе” [38].

Писемне мовлення вимагає багатоплановості дій, тому школярі з порушеним інтелектом часто не в силі впоратись з комплексом поставлених перед ними завдань: обдумати зміст, підібрати потрібний словник, намітити порядок викладу, правильно побудувати речення, орфографічно правильно записати слова. Недоліки розвитку навичок самоконтролю заважає дітям здійснювати редагування змістових, лексико-граматичних, орфографічних і стилістичних помилок.

Писемне мовлення формується в процесі спеціального навчання, яке починається з свідомого оволодіння засобами письмового вираження думки, яка підлягає вивченню.

Дитина, яка вчиться писати, оперує спочатку не стільки думками, скільки засобами їх зовнішнього висловлення, способами позначення звуків за допомогою букв, а також слів, речень тощо. Лише значно пізніше предметом свідомих дій дитини стає висловлення думок. Таким чином, письмова мова, на відміну від усної, яка формується в процесі живого спілкування, з самого початку є свідомим довільним актом, в якому засоби висловлення виступають як основний предмет діяльності. Такі операції, як виділення фонем, відображення цих фонем буквою, синтез букв в слові, послідовний перехід від одного слова до іншого, ніколи не усвідомлюються в усній мові, а в писемній мові залишаються протягом довгого часу предметом свідомих дій. Лише після того, як писемне мовлення автоматизується, ці свідомі дії перетворюються в неусвідомлені операції і починають займати те місце, яке подібні операції (виділення звуку, пошуку артикуляції тощо) займають в усному мовленні.

Писемне мовлення являється значним засобом в процесі мислення. Включаючи, з одного боку, свідомі операції мовними категоріями, воно протікає в зовсім іншому, значно повільнішому темпі, ніж усне мовлення, з другого боку, дозволяючи багаторазово звертатися до вже написаного, воно забезпечує свідомий контроль за операціями, що здійснюються. Все це робить писемне мовлення міцним знаряддям уточнення і опрацювання процесу мислення. Тому писемне мовлення використовується не тільки для того, щоб передати вже готове повідомлення, а й для того, щоб відпрацювати, уточнити свою думку.

Грубе порушення загального мовленнєвого розвитку створює великі перешкоди при вивченні рідної мови. Це враховує програма спеціальної школи. Так, наприклад, повідомленню елементарних граматичних відомостей передують довгий період підготовчих вправ, під час якого організовується мовленнєва практика дітей і вони досягають початкових узагальнених мовленнєвих явищ.

Надалі ці узагальнення слугуватимуть основою для формування граматичних понять. Без проведення спеціально розробленої системи практичних до граматичних вправ, уроки граматики носять формальний характер [1, с. 55; 11, с. 10].

Основною задачею дослідження явилось обґрунтування і перевірка ефективності розроблених систем роботи, що передбачає формування в учнів 5-х класів навичок писемного зв'язного мовлення в процесі написання самостійних творчих робіт.

Робота велася у двох напрямках: формування граматичних знань і привчання застосувати їх в писемному мовленні.

В констатуючому експерименті відмічалось, що діти з порушенням розумового розвитку не вміють синтезувати граматичні знання, одержані з різних джерел і використовувати їх у самостійних роботах. Виходячи з цього, було включено в експеримент роботу, яка пов'язана з об'єднанням матеріалу з різних джерел на одну тему з метою розвитку писемного зв'язного мовлення. В якості матеріалу використані оповідання, які читались на уроках, вправи, картини, особистий досвід учнів, дані спостережень за природою.

Враховуючи дані олігофренопедагогіки і психології про можливість розвитку писемного мовлення, принципи спеціальної методики і матеріали констатуючого експерименту, систему формуючого навчання, будувалася виходячи із слідує вимог:

1. Взаємозв'язок формування вміння застосувати граматичні знання в писемному

мовленні з вивченням певних тем на уроці мови. В ході вивчення тем використовувались спеціальні прийоми, які сприяли уточненню значень слів, необхідних під час написання творчих робіт, закріплення навичок побудови речень, вивчення правил.

2. Здійснення індивідуального і диференційного підходу в умовах фронтального навчання. Індивідуальний підхід виявляється у наданні додаткової допомоги, в контролі за виконанням завдання в процесі підготовчої роботи. Диференційний підхід передбачає використання методичних прийомів в залежності від складності завдання і можливостей дітей.

3. Створення оптимальних умов для формування в учнів навичок писемного зв'язного мовлення шляхом варіювання методики роботи в залежності від ступеня складності роботи.

Написанню робіт передувала лексична і граматична підготовка. На уроках з метою уточнення значення загально використаних слів була проведена робота над прикметниками, що вказують на просторові, часові відношення, якості предмета, над прикметниками-епітетами; над словами, які вживаються в прямому і переносному значенні; багатозначними словами.

Проаналізувавши загальну та спеціальну літературу з проблеми дослідження, досвід вчителів допоміжної школи, опрацювавши результати констатуючого та формуючого експериментів і дані спостережень за учнями в ході експерименту, можна зробити такі висновки.

1. Розвиток писемного зв'язного мовлення є надзвичайно важливим питанням, оскільки воно являється значним засобом в процесі мислення. Включаючи, з одного боку, свідомі операції мовними категоріями, воно забезпечує свідомий контроль за операціями, що здійснюються. Писемне мовлення використовується не тільки для того, щоб відпрацювати, уточнити свою думку.

2. Дефекти порушення розвитку писемного зв'язного мовлення в учнів спеціальної школи зустрічаються значно частіше, ніж в учнів масових шкіл. Порушення мовлення в учнів спеціальних шкіл стає значною перешкодою у повноцінному спілкуванні з оточуючими, сприяє появі та загостренню таких рис особистості, як замкнутість, відчуженість, невпевненість у власних силах.

3. В основі дефектів, пов'язаних із словесною системою, лежать глибокі порушення вищої нервової діяльності розумово відсталого дитини, зокрема порушена повноцінна взаємодія першої та другої сигнальної системи при аналітико-синтетичній діяльності дитини, що впливає на вироблення у неї нових зв'язків.

4. Наявність недоліків, що спричиняють порушення в пізнавальній діяльності, хоч і утруднює формування в учнів спеціальної школи навичок писемного зв'язного мовлення, але не перешкоджає, при правильно організованій методичній роботі, розвитку у дітей цих якостей.

5. При розробці систематичної роботи, спрямованої на вироблення вміння застосовувати набуті знання в писемному мовленні слід виходити із принципу компенсації дефекту. Компенсація йде шляхом формування опосередкованої складними системами зв'язків діяльності на основі перебудови функціональної системи даної дії. Такий підхід до навчання допомагає подолати дефекти нейродинаміки, які визначили дії розумово відсталого дитини до навчання в школі.

6. Проведене експериментальне дослідження показало доцільність проведення корекційної роботи з писемного мовлення вибраним шляхом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксенова А.К., Комарова С.В., Шишкова М.И. Пропись для 1 класса специальных (коррекционных) школ 8 вида. Часть 1 Пропись в 3 частях. Часть 1. - Издательство "Просвещение", 201. С. 9-16

2. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учеб. пособие для

студ. высш. пед. учеб. заведений / М. Р. Львов, В. Г. Горецкий, О. В. Сосновская. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 464 с.

3. Лурия А.Р. Письмо и речь. Нейролингвистические исследования. М.: Академия, 2002. — 352 с.

Рекомендує до друку науковий керівник професор Яковлева С.Д.